

سن چین خوردگی تاقدیس جریک در فروافتادگی دزفول براساس مطالعه هندسه چینه‌های رشدی

احمد لشگری^(۱)، محمود رضا هبیه‌ات^(۲)، محمد مهدی خطیب^(۳) و مهدی نجفی^(۴)

۱. دکتری تکتونیک، گروه زمین‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

۲. دانشیار، گروه زمین‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

۳. استاد، گروه زمین‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

۴. استادیار، گروه زمین‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان، زنجان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۱۵

چکیده

نحوه توسعه زمانی و مکانی دگربریختی در کمریندهای چین خورد-رانده یکی از جنبه‌های مهم در کتمان ساختاری این پهنه‌های دگربریخت شده است. با تعیین سن دگربریختی در یک ناحیه و مقایسه آن با نواحی مختلف یک کمریند چین خورد-رانده می‌توان به درک بهتری از تاریخچه تکامل ساختاری آن دست یافت. زمان شروع و نحوه توسعه دگررشکلی (کوهزادی) در کمریند چین خورد-رانده زاگرس از موضوعاتی است که به طور گستردگی بررسی شده و باور عمومی بر آن است که کوهزادی در زاگرس از میوسن با برخورد دو ورقه ایران مرکزی و عربستان شروع و از شمال شرق به جنوب غرب به تدریج توسعه یافته است. در این پژوهش، سن چین خوردگی بر اساس مطالعه هندسه نهشته چینه‌های رشدی، اواخر میوسن میانی (سروالین) برآورد شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که زمان آغاز چین خوردگی تاقدیس جریک در این ناحیه هم‌زمان با نهشته شدن آغازگاری زیرین است.

واژه‌های کلیدی: فروافتادگی دزفول، تاقدیس جریک، سازند آغازگاری، چینه‌های رشدی.

مقدمه

اخیراً چند تلاش برای زمان‌سنجی چینه‌های رشدی انجام شده است (Homke et al., 2004; Khadivi et al., 2010; Emami, 2008; Ruh et al., 2014; Najafi et al., 2020). تمامی مطالعات انجام شده در نواحی مختلف زاگرس چین خورد-رانده انجام شده است. در این پژوهش در فروافتادگی دزفول با استفاده از مطالعه هندسه چینه‌های رشدی در توالی رسوبی مربوط به نئوزن مطالعه زمان شروع شکل‌گیری چینه‌های رشدی، زمان آغاز چین خوردگی در این ناحیه محاسبه شده است.

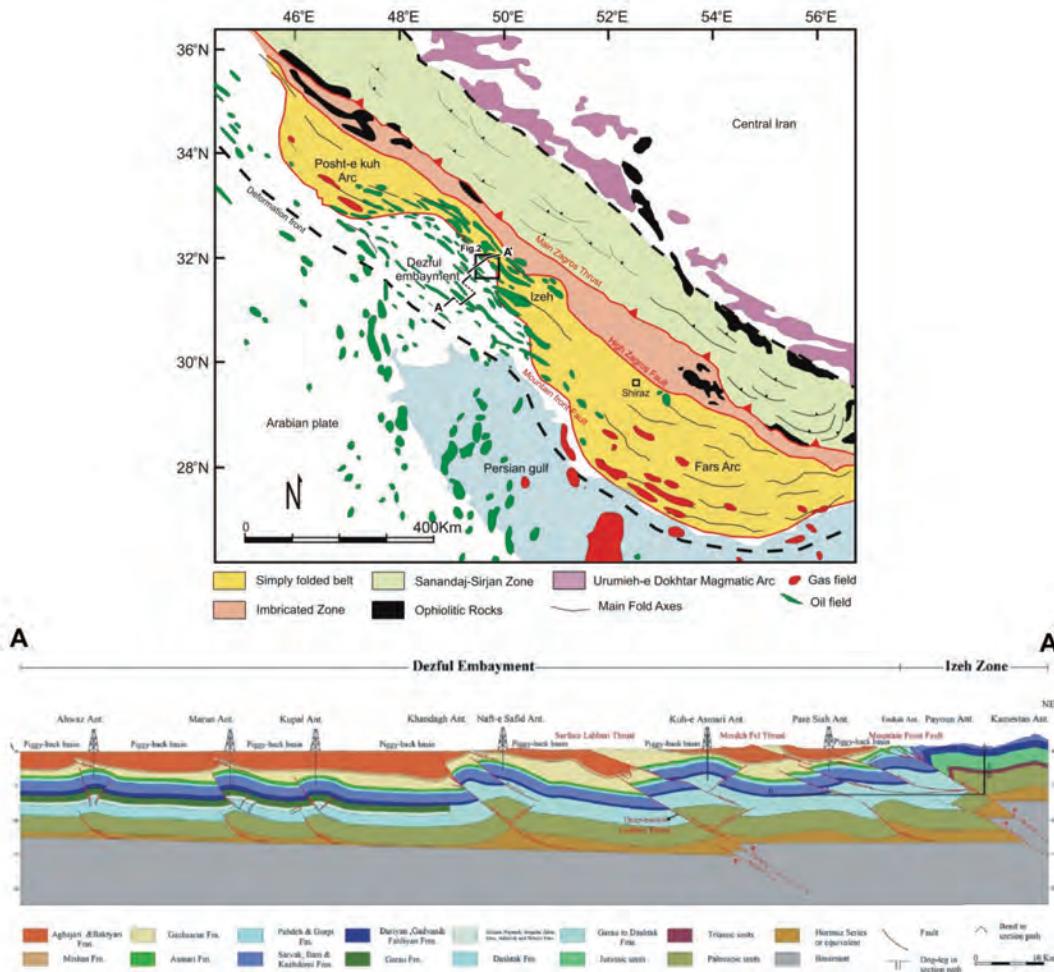
زمان‌سنجی رسوبات نهشته شده هم‌زمان با تکتونیک (چینه‌های رشدی)، نقش مهمی در تعیین زمان دگربریختی سامانه‌های چین رانده در کمریندهای کوهزادی دارد. در گذشته تعیین سن چین خوردگی با استفاده از روش‌های Burbank مختلفی انجام شده است از جمله: در هیمالیا (Jordan and Alonso, 1987; et al., 1988 Schlunegger et al., 1990; Reynolds et al., 1990) و در پیرنه (Burbank et al., 1992). در آن پیرنه (Reynolds et al., 1997) در آن پیرنه (Burbank et al., 1992).

* نویسنده مرتبط: ahmadlashkari@ymail.com

در مجاورت یکی از میدانین نفتی فروافتادگی دزفول (میدان پره سیاه) است (شکل‌های ۱ و ۲). ساختمان زمین‌شناسی که در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته است تاقدیس جریک است که در گستره جغرافیایی ذکر شده قرار گرفته است.

موقعیت زمین‌ساختی گستره مورد مطالعه

گستره مورد مطالعه در استان خوزستان و ۲۰ کیلومتری شرق شهر مسجد سلیمان قرار گرفته است. این گستره در موقعیت طول‌های جغرافیایی $49^{\circ}50'$ تا $49^{\circ}20'$ شرقی و عرض‌های جغرافیایی $31^{\circ}40'$ تا $32^{\circ}00'$ شمالی قرار دارد و

شکل ۱. نقشه زمین‌شناسی کمربند چین-رانده زاگرس موقعیت منطقه مورد مطالعه در شکل ۲ (کادر سیاه رنگ) و برش ناحیه‌ای دربرگیرنده بخشی از پهنه‌های ایذه و فروافتادگی دزفول (برگرفته از Derikyan et al., 2018)

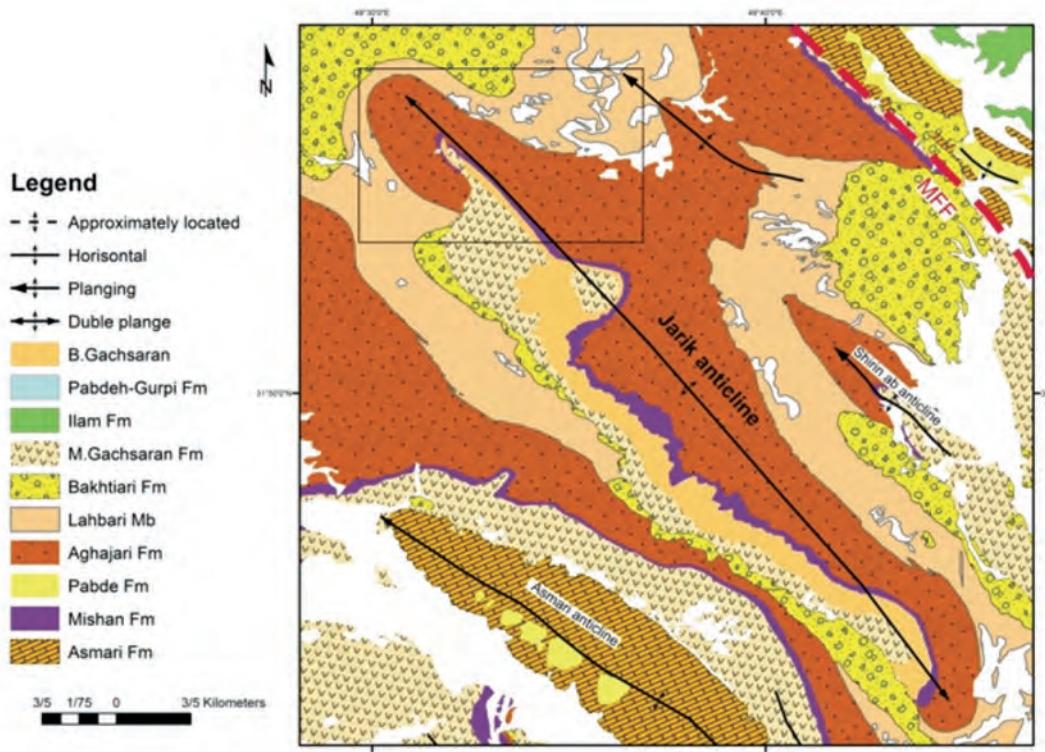
با امتدادی شمالی-جنوبی به نام زون گسلی کازرون قرار دارد. این فروافتادگی را باید حوضه‌ای رسوبی با فرونژنست تدریجی در جنوب کمربند چین خورده زاگرس دانست (Berberian., 1995). فروافتادگی دزفول نسبت به مناطق بالارود، در شمال شرقی، پهنه خمثی جبهه کوهستانی که راستایی شمال غربی-جنوب شرقی دارد و در حد شرق و جنوب شرقی یک پهنه پیچیده خمثی و گسلی

فروافتادگی دزفول در جنوب غربی زاگرس دربرگیرنده بیشتر میدان‌های نفتی تاقدیسی ایران است. سه پدیده مهم ساختاری حدود فروافتادگی دزفول را تعیین می‌کنند. در شمال، منطقه خمثی با جهت شرقی-غربی به نام

پالرود، در شمال شرقی، پهنه خمثی جبهه کوهستانی که راستایی شمال غربی-جنوب شرقی دارد و در حد شرق و جنوب شرقی یک پهنه پیچیده خمثی و گسلی

غرب فارس دیده می‌شود، در فروافتادگی دزفول مشاهده نمی‌شود. به علاوه سترای پوشش رسوبی در فارس به مراتب کمتر از فروافتادگی دزفول است. از دیگر تفاوت‌های مهم حضور گنبدهای نمکی در فارس و نبود آن‌ها در فروافتادگی دزفول است. دیگر مشخصه فرونشست دزفول آن است که سازند آسماری در آن رخمنون ندارد.

رود و پهنه گسله کازرون جبران می‌شود. با نگاهی اجمالی به نقشه زمین‌شناسی زاگرس می‌توان دریافت که تفاوت‌های ویژه‌ای بین ساختمانهای سکوی فارس و فروافتادگی دزفول موجود است، به طور مثال در فارس تاقدیس‌ها دچار فرسایش ژرفتری شده‌اند و ناویدیس‌ها در سکوی فارس بسیار باریک هستند، در حالی که در فروافتادگی دزفول چنین نیست. از سوی دیگر نزدیکی و تنگاتنگی تاقدیس‌ها که در

شکل ۲. نقشه زمین‌شناسی تاقدیس جریک (کادر سیاه رنگ موقعیت شکل ۹ را نشان می‌دهد)

چینه‌های رشدی

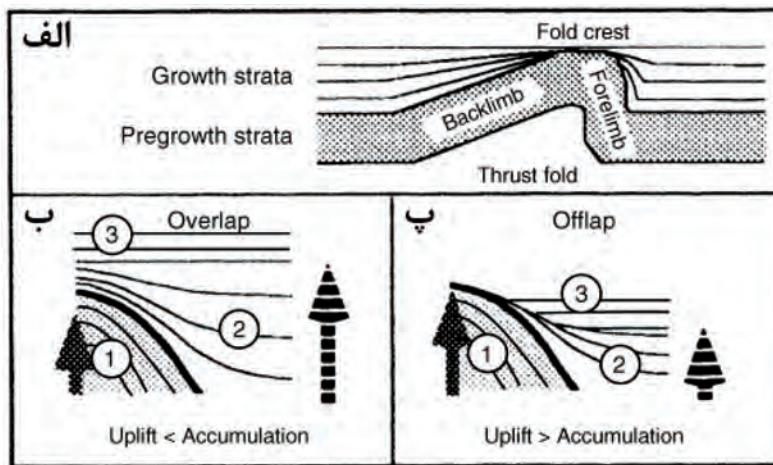
مشاهده شده در داده‌های لرزه‌ای اغلب به عنوان نتیجه چین خوردگی و نسبت رسوب‌گذاری به برخاستگی در نظر گرفته می‌شوند (Shaw et al., 1997).

شناخت چینه‌های رشدی در سطح

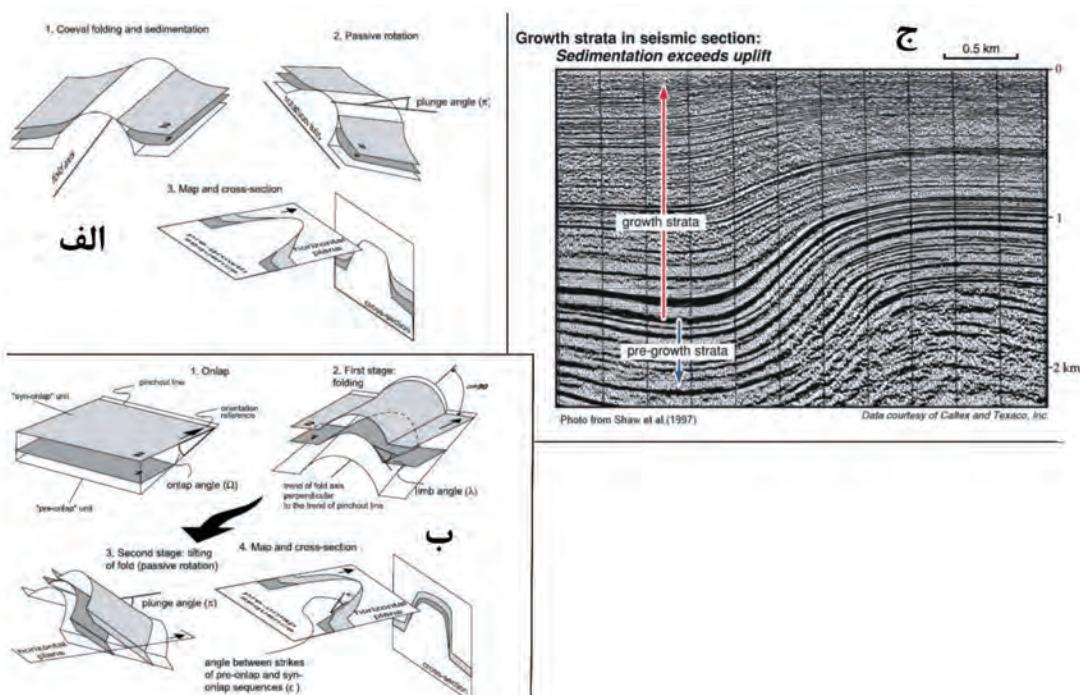
از آنجا که چینه‌های رشدی شامل توالی رسوبی نهشته شده هم‌زمان تکتونیک هستند، با توجه به موقعیت قرارگیری نسبت به محور و دماغه چین در حال شکل‌گیری و همچنین تغییر میدان تنش و چرخش محور چین حین برخاستگی کنترل می‌شوند. بدین ترتیب، الگوهای رشدی

گوهای شکل می‌شود که نازک شدگی آن به سمت دماغه چین یا جهت میل محور می‌باشد. اما در صورتی که کج شدگی محور چین همزمان با ادامه رسوب‌گذاری چینهای رشدی باشد هندسه چینهای رشدی در سطح به صورت گوهای شکل اما دارای انحنا در می‌آید (شکل ۴-الف، ب).

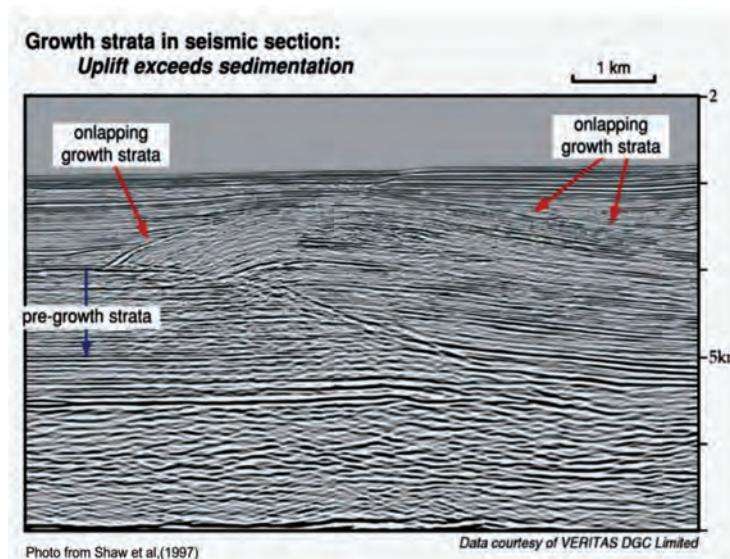
رسوب‌گذاری، اشکال مختلفی از چینهای رشدی در سطح ایجاد می‌شود (Casas-Sainz et al., 2005). در نواحی نزدیک دماغه چین و یا هنگامی محور چین بعد از توقف رسوب‌گذاری چینهای رشد دچار کج شدگی شده و شبیه‌دار گردد، هندسه چینهای رشدی در سطح به صورت

شکل ۳. (الف) شکل‌گیری چینهای رشدی همزمان با چین خورده‌گی، (ب) هندسه چینهای رشدی در حالتی که رسوب‌گذاری از برخاستگی ناشی از چین خورده‌گی بیشتر است، پ) هندسه چینهای رشدی در حالتی که برخاستگی ناشی از چین خورده‌گی از رسوب‌گذاری بیشتر است (Burbank and Verges, 1994)

شکل ۴. الگوهای متفاوت چینهای رشدی ایجاد شده در سطح و مقطع با توجه به، (الف) موقعیت قرارگیری نسبت به محور و دماغه چین در حال شکل‌گیری، (ب) تغییر میدان تنش و چرخش محور چین حین رسوب‌گذاری (Casas-Sainz et al., 2005)، (پ) چینهای رشد در نیمرخ لرزه‌ای در حالتی که میزان برخاستگی از رسوب‌گذاری بیشتر است (Shaw et al., 1997)

شکل ۵. چینه‌های رشد در نیمرخ لزهای در حالتی که میزان برخاستگی از رسوب‌گذاری کمتر است (Shaw et al., 1997)

اطلاعات عکس‌های ماهواره‌ای و همچنین نیمرخ‌های لزهای تهیه شده، تغییر ضخامت واقعی لایه‌ها و همچنین تغییر شیب آن‌ها هم در سطح و هم در نیمرخ‌های لزهای قابل مشاهده است (شکل‌های ۶ و ۱۰). همچنین حالت بازشدنی و افشاری شدن اثر سطحی لایه‌ها از سمت دماغه تاقدیس به سمت میانه آن که ناشی از تغییر ضخامت آنها است در یال شمال شرقی به خوبی دیده می‌شود.

بر اساس اطلاعات حاصل از منابع ذکر شده در توالی رسوبی رختمنون شده در تاقدیس جریک (سازندهای گچساران، میشان، آگاجاری و بختیاری) تغییر ضخامت و افزایش لایه‌ها در یال نسبت به دماغه تاقدیس در آگاجاری زیرین به بعد دیده می‌شود و در آگاجاری زیرین و قبل از آن ضخامت لایه‌ها در تمام نواحی تاقدیس ثابت است بنابراین در این تاقدیس، آگاجاری زیرین به بعد به عنوان چینه‌های همزمان با رشد و قبل از آگاجاری زیرین به عنوان چینه‌های قابل از رشد در نظر گرفته می‌شوند. شروع چینه‌های رشد با دامنه تغییر چند ده متری در آگاجاری زیرین قبل تشخیص است (شکل‌های ۱۱ و ۱۰)، بنابراین شروع چین خوردگی این تاقدیس همزمان با نهشته شدن آگاجاری زیرین در این منطقه اتفاق افتاده است.

1. Onlap

2. Post-tectonic

چینه‌های رشدی در مقاطع لزهای

در حالتی که میزان رسوب‌گذاری کمتر از میزان برخاستگی است، چینه‌های رشدی به طور مشخص توسط دو یا تعداد بیشتری بازتابنده لزهای تشخیص داده می‌شوند که به سمت برخاستگی ساختمانی نازک می‌شوند. چینه‌های رشدی همه در یک یا تعداد بیشتری از یال‌های ساختمان چین می‌خورند. چینه‌های رشدی به سمت قله برخاستگی نازک می‌شوند (شکل ۴-پ) در حالتی که میزان برخاستگی از رسوب‌گذاری کمتر باشد، واحدهای رشدی به طور معمول به سمت قله برخاستگی نازک شده و پیشروندها خاتمه می‌یابند واحدهای رشدی همواره در بالای قله برخاستگی حضور ندارند، اما در یک یا تعداد بیشتری از یال‌های ساختمان چین می‌خورند (شکل ۵) (Shaw et al., 1997). در این حالت، چینه‌های رشدی به سمت قله برخاستگی یک چین مرتبط با گسل پیشرونده خاتمه می‌یابند و با رسوبات پس از تکتونیک^۲ پوشیده می‌شوند (Shaw et al., 1997).

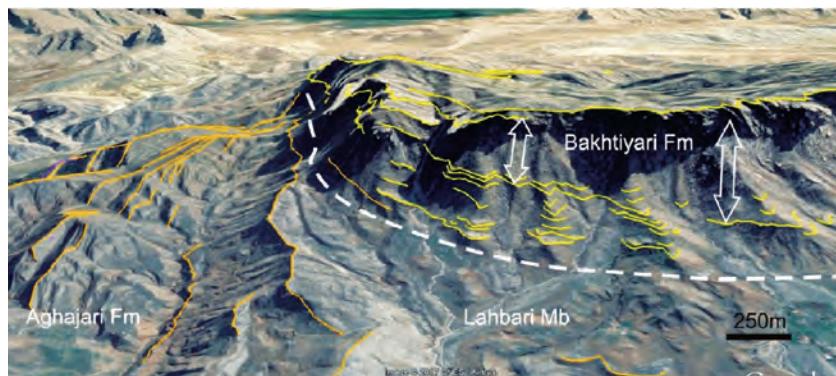
چینه‌های رشدی در منطقه مورد مطالعه

در منطقه مورد مطالعه و در یال شمال شرقی تاقدیس جریک بر اساس مشاهدات حاصل از عملیات صحرایی،

سن چین خورده‌گی تاقدیس جریک در فروافتادگی دزفول ...

شکل ۶. تصویر پانوراما نشان‌دهنده تغییر شیب لایه‌ها در یال شمال شرقی تاقدیس جریک (مرکز تصویر دید به سمت جنوب شرق با موقعیت F3 در شکل ۹)، خط چین‌های سفید نشان‌دهنده لایبندی است

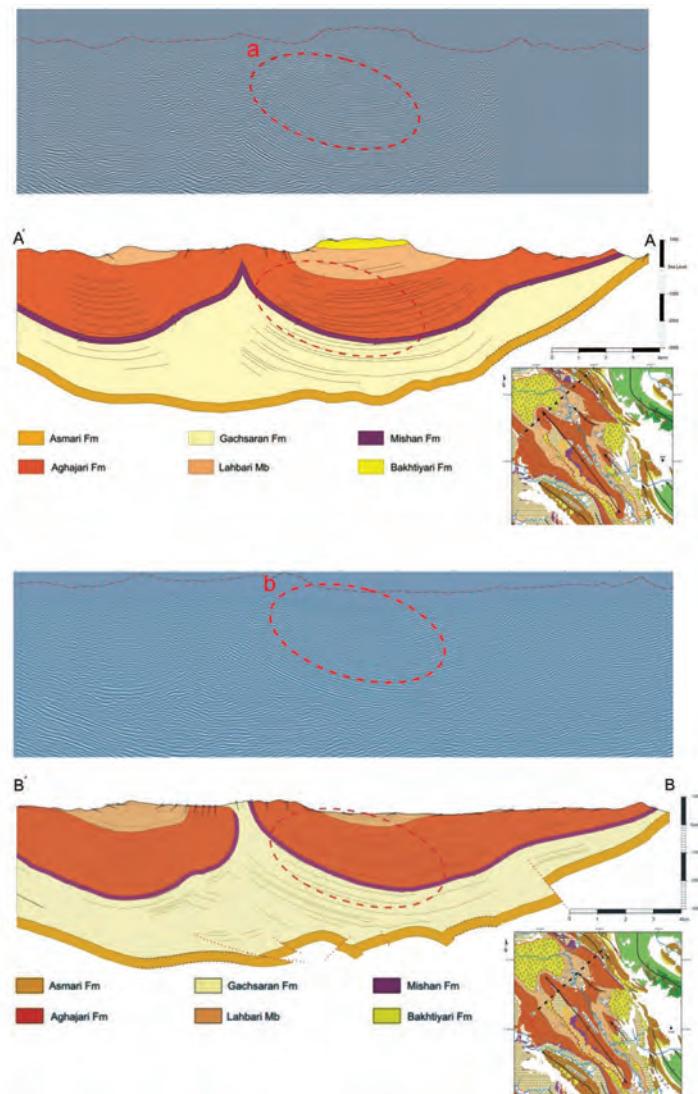
شکل ۷. تصویر ماهواره‌ای نشان‌دهنده تغییر ضخامت و تغییر شیب لایه‌ها (چینه‌های رشدی) در تاقدیس شمال شرقی تاقدیس جریک (تاقدیس پره سیاه)، خط‌چین سفید رنگ میان آغاچاری و لهبری را نشان می‌دهد (دید به سمت جنوب شرق)

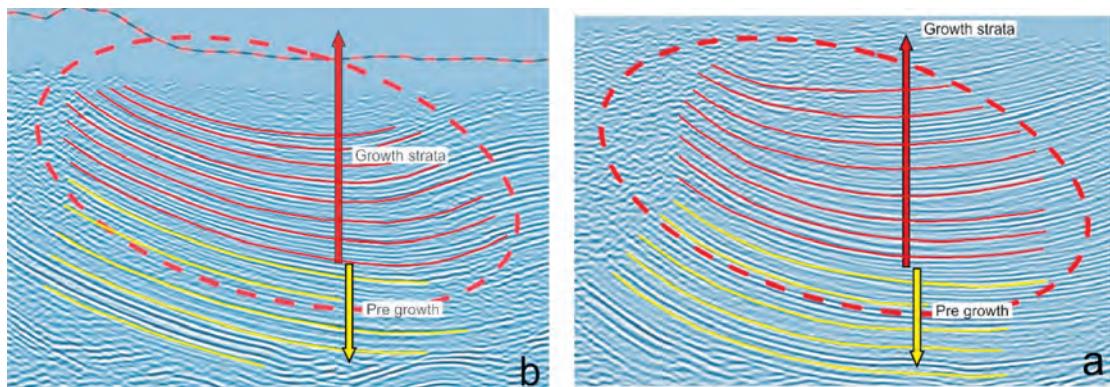
شکل ۸. تغییر ضخامت و گوهای شدن لایه‌ها (چینه‌های رشد) در یال شمال شرقی تاقدیس جریک، (الف) دید به سمت شمال، ب و پ) دید به سمت جنوب شرق

شکل ۹. تصویر ماهواره‌ای دماغه شمال غربی تاقدیس جریک که موقعیت آن در شکل ۲ نشان داده شده است، چینه‌های قبل از رشد شروع چینه‌های رشد (Pre growth) و چینه‌های رشد (Growth strata) F3. (Base of growth) را نشان می‌دهد

شکل ۱۰. نیمرخ‌های لرزه‌ای و مقاطع ساختمانی AA' و BB' از تاقدیس جریک. کادرهای بیضی شکل a,b محل چینه‌های رشدی را نشان می‌دهد

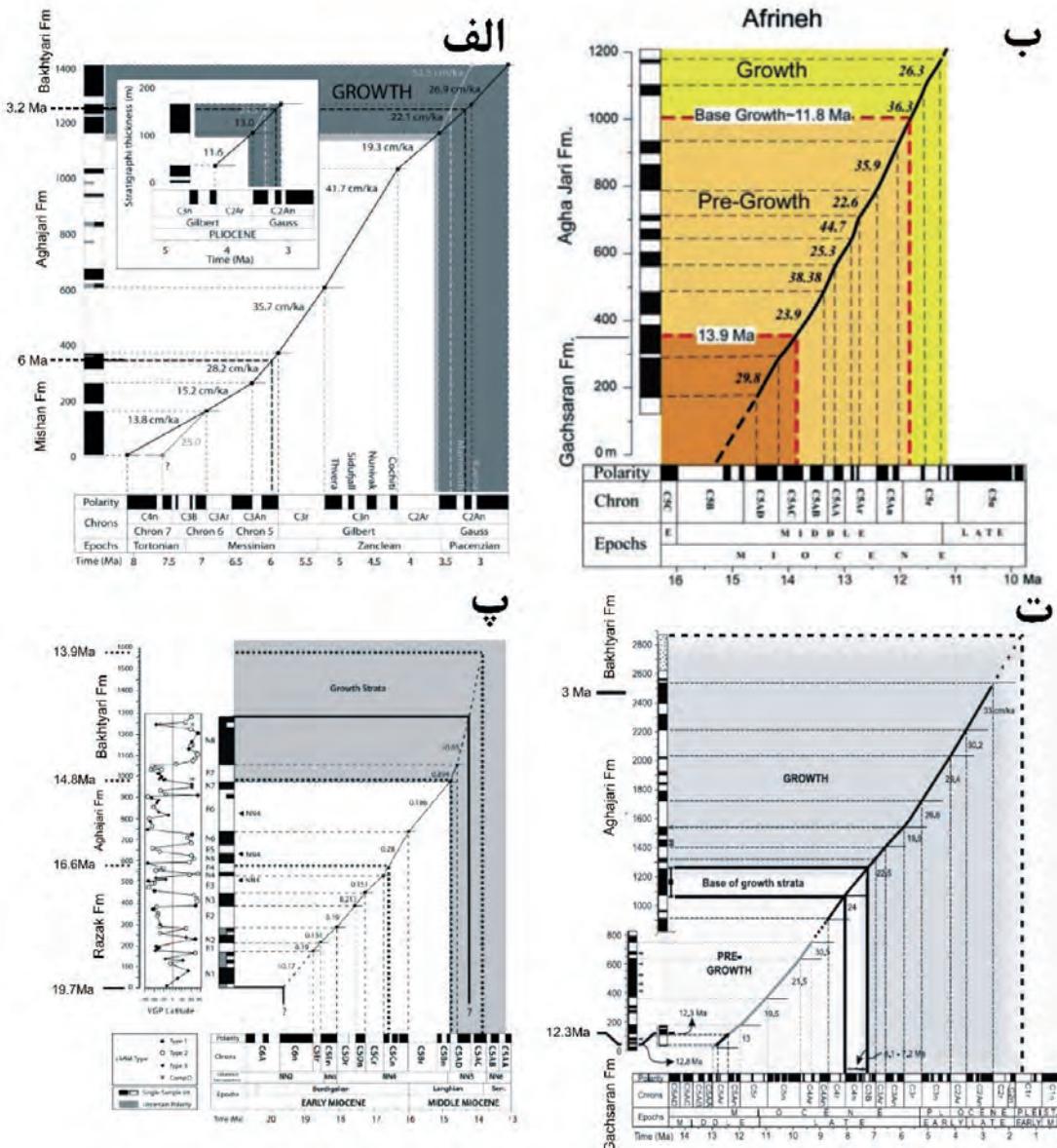
شکل ۱۱. a و b چینه‌های رشدی در مقاطع ساختمانی' AA و BB' (شکل ۱۰)، در چینه‌های رشدی بازتابنده‌های لرزه‌ای (خطوط قرمز رنگ) هندسه گوهای شکل دارند، در حالی که در چینه‌های پیش از رشد بازتابنده‌های لرزه‌ای هندسه موازی (خطوط زرد رنگ) دارند

سن چین خورده‌ی در شمال شرقی فروافتادگی دزفول

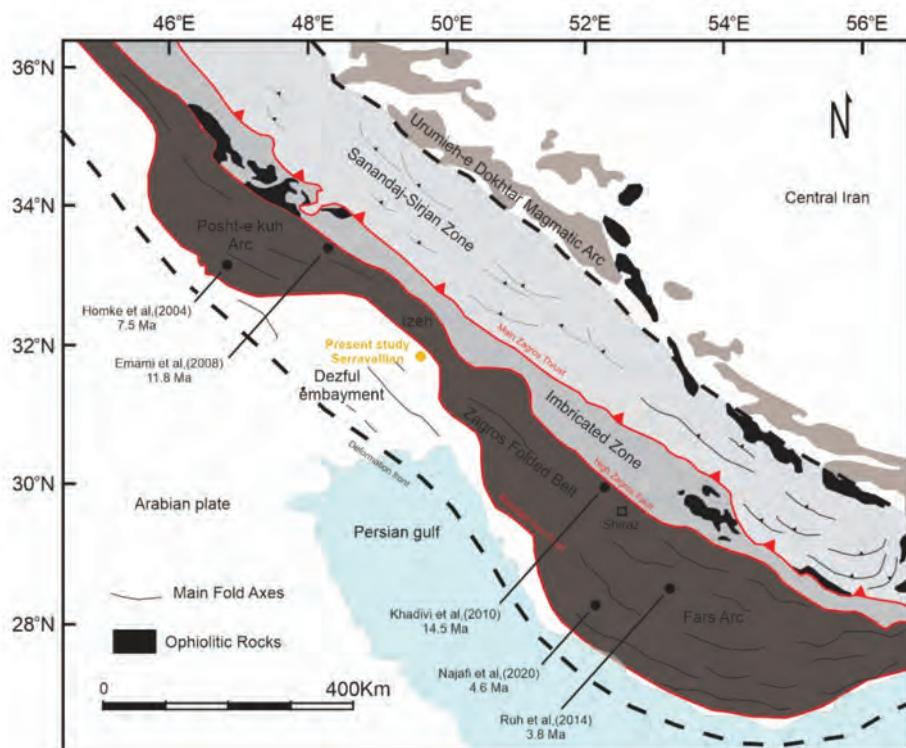
چینه‌های رشدی ایجاد شده در تاقدیس جریک که هم خود زمان آغاز چین خورده‌ی را ۸/۱ تا ۷/۲ میلیون سال پیش برآورد کرده‌اند (شکل ۱۲).

همان‌طور که گفته شد چینه‌های رشدی (اولین لایه‌های رشدی شکل گرفته) در يال شمال شرقی تاقدیس Piruz et al., 2015) با استفاده از روش مطالعه ایزونوپ‌های استرنسیم ۲۰۱۵) که در ناحیه مسجدسلیمان که در فاضله نزدیکی ۲۵ کیلومتری) از تاقدیس جریک قرار دارد، اوایل سراوالین به دست آوردند. بنابراین بر مبنای سن تعیین شده توسط Piruz et al., 2015) برای راس سازند میشان و سن به دست آمده سازند آغازاری توسط مطالعات انجام شده Homke et al., 2004; Khadivi et al., 2010) زمان آغاز چین خورده‌ی در این ناحیه Emami, 2008)؛ زمان آغاز چین خورده‌ی در این ناحیه همزمان با رسوب‌گذاری آغازاری زیرین یعنی اواخر میوسن میانی (آشکوب سراوالین) برآورد می‌شود. براساس سن‌های به دست آمده برای چین خورده‌ی در این مطالعات به نظر می‌رسد روند مهاجرت چین خورده‌ی در کمربند زاگرس از جنوب شرق به سمت شمال غرب است (شکل ۱۳). اثبات این فرضیه نیازمند مطالعات بیشتر است.

چینه‌های رشدی ایجاد شده در تاقدیس جریک که هم در سطح و هم در تصاویر لرزه‌ای قابل مشاهده‌اند، هم‌زمان با چین خورده‌ی تاقدیس جریک شکل گرفته‌اند. بالآمدگی ناشی از چین خورده‌ی از نزد رسوب‌گذاری بیشتر است که فعالیت بالای تکتونیکی در این محل را نشان می‌دهد قدیمی‌ترین ناپیوستگی پیشرونده یا چینه‌های رشدی در نئوژن توسط (Khadivi et al., 2010) در شمال غربی کمان فارس گزارش شده است. در آنجا شروع دگریختی هم‌زمان است با آغاز نهشته شدن رسوبات رودخانه‌ای بختیاری در حدود ۱۴ تا ۱۵ سال پیش. Ruh et al., 2014) در ناحیه کوه قل قل در فارس مرکزی زمان آغاز چین خورده‌ی را ۳/۸ میلیون سال پیش برآورد نمودند در آنجا نیز شروع دگریختی هم‌زمان با آغاز نهشته شدن رسوبات رودخانه‌ای بختیاری برآورد شده است. Najafi et al., 2020) زمان آغاز چین خورده‌ی در ناویدیس دولت‌آباد واقع در فارس ساحلی را حدود ۴/۶ میلیون سال پیش به دست آورده مگنتواستراتیگرافی چینه‌های رشد کمان پشت کوه در لرستان توسط (Emami, 2008) انجام شده و در آن سن شروع دگریختی را ۱۱/۸ میلیون سال برآورد کرده‌اند که نشان می‌دهد چین خورده‌ی فارس مرکزی از کمان پشت کوه جوان‌تر است. مطالعه دیگری از این دست در کمان پشت کوه نزدیک گسل پیشانی کوهستان توسط

شکل ۱۲. نمودار انطباق ستون‌های مگنتواستراتیگرافی به دست آمده در مطالعات پیشین با جدول زمانی قطبیت مغناطیس زمین و سنین به دست آمده در این مطالعات برای آغاز چین خوردگی و سازنده‌های حاوی چینهای رشدی در این مناطق، (الف) (Ruh et al., 2014)، (ب) (Homke et al., 2004)، (پ) (Khadivi et al., 2010)، (ت) (Emimi, 2008)

شکل ۱۳. مطالعات انجام شده برای تعیین سن چین خوردگی با استفاده از مگنتواستراتیگرافی چینه های رشد در کمریند چین رانده زاگرس

نتیجه گیری

سپاسگزاری

انجام این پژوهش با حمایت های مدیریت اکتشاف شرکت ملی نفت ایران صورت گرفته است. بدین وسیله از تمام عزیزانی که در تدوین این پژوهش ما را یاری کرده اند، صمیمانه سپاسگزاری می شود.

منابع

- Berberian, M., 1995. Master Blind thrust faults hidden under the Zagros folds: active basement tectonics and surface morphotectonics. *Tectonophysics*, 241, 193-224.

- Burbank, D.W., Puigdefa' bregas, C. and Mun_ oz, J.A., 1992. The chronology of eocene tectonic and stratigraphic development of the Eastern Pyrenean Foreland Basin, Northeast Spain. *Geological Society of America Bulletin*, 104, 1101-1120.

- Burbank, D.W. and Reynolds, R.G.H., 1988. Stratigraphic keys to the timing of thrusting

چینه های رشدی ایجاد شده در تاقدیس جریک که هم در سطح و هم در تصاویر لرزه ای قابل مشاهده اند، هم زمان با چین خوردگی تاقدیس جریک شکل گرفته اند. بر اساس سنین به دست آمده در مطالعات قبلی سن پایه چینه های رشدی (اولین لایه های رشدی شکل گرفته) اواخر میوسن میانی (سرماهیان) برآورد می شود. بر همین اساس سن آغاز چین خوردگی در شمال شرق فروافتادگی دزفول برابر همین سن تخمین زده می شود. همچنین بالا مددگی ناشی از چین خوردگی از نرخ رسوب گذاری بیشتر است که فعالیت بالای تکتونیکی در این محل را نشان می دهد. بر اساس سن های به دست آمده چین خوردگی بر مبنای این پژوهش و مطالعات قبلی که در فاصله به نسبت یکسانی از گسل زاگرس مرتفع قرار گرفته اند، به نظر می رسد روند مهاجرت چین خوردگی در کمریند زاگرس از جنوب شرق به سمت شمال غرب است (شکل ۱۳).

- inTerrestrialForelandBasins: applications of the Northwestern Himilaya. In: New Perspectives in Basin Analysis (Ed. by K.L. Kleinspehn and C. Paola), Springer-Verlag, New York, 331-351.
- Burbank, D.W. and Verge's, J., 1994. Reconstruction of topography and related depositional systems during active thrusting. *Journal of Geophysical Research* 99, 20281-20297.
 - Casas-Sainz, A.M., Soto-Mari'n, R., Gonzalez, A. and Juan Jose' Villalai'n .J.J., 2005. Folded onlap geometries: implications for recognition of syn-sedimentary folds. *Journal of Structural Geology* 27, 1644-1657.
 - Derikvand, B., Alavi, A., Abdollahie Fard, I. and Haji Ali Beigi, H., 2018. Folding style of the Zagros foreland and foredeep: signatures of detaching horizons, deep-rooted faulting and syn-deformation deposition. *Marine and Petroleum Geology*, 91, 501-518.
 - Emami, H., 2008. Foreland propagation of folding and structure of the Mountain Front Flexure in the Pusht-e Kuh arc (NW Zagros, Iran), PhD thesis, University de Barcelona, Barcelona, 118.
 - Homke, S., Verges, J., Garces, M., Emami, H. and Karpuz, R., 2004. Magnetostratigraphy of Miocene-Pliocene Zagros foreland deposits in the front of the Push-e Kush Arc (Lurestan Province, Iran), *Earth and Planetary Science Letters*., 225(3-4), 397-410.
 - Jordan, T.E. and Alonso, R.N., 1987. Cenozoic stratigraphy and BasinTectonics of the AndesMountains, 20-281 South Latitude. *American Association of Petroleum Geologists Bulletin*, 71, 49-64.
 - Khadivi, S., Moutheraeau, F., Larrasoana, J. C., Verges, J., Lacombe, O., Khademi, E., Beamud, E., Melinte-Dobrinescu, M. and Suc, J. P., 2010. Magnetochronology of synorogenic Miocene foreland sediments in the Fars arc of the Zagros Folded Belt (SW Iran), *Basin Research*, 22,6, 918-932.
 - Najafi, M., Beamud, E., Ruh, J., Moutheraeau, F., Tahmasbi, A Bernaola, G., Yasagh, A., Motamed, H., Sherkati, S., Hassan Goodarzi, M.G. and Vergés, J., 2020. Pliocene growth of the Dowlatabad syncline in Frontal Fars arc: Folding propagation across the Zagros Fold Belt, Iran: *Geological Society of America Bulletin* (2020).
 - Pirouz, M., Simpson, G., Chiaradia, M., 2015. Constraint on foreland basinmigration in the Zagros mountain belt using Sr isotope stratigraphy, *Basin Research*., 27,6, 714-728.
 - Reynolds, J. H., Jordan, T. E., Johnson, N. M., Damanti, J. F. and Tabbutt, K. D., 1990. Neogene deformation of the Flat-Subduction Segment of the Argentine-Chilean Andes: magnetostratigraphic constraints from Las Juntas, La Rioja Province, Argentina. *Geological Society of America Bulletin*, 102, 1607-1622.
 - Ruh, J.B., Hirt, A.M., Burg, J.P. and Mommadi, A., 2014. Forward propagation of the Zagros Simply Folded Belt constrained from magnetostratigraphy of growth strata. *Tectonics*, 33, 1534-1551
 - Schlunegger, F., Matter, A., Burbank, D.W. and Klaper, E.M., 1997. Magnetostratigraphic constraints on relationships between evolution of the Central Swiss Molasse Basin and Alpine Orogenic events. *Geological Society of America Bulletin*, 109, 225-241.
 - Shaw, J. H., S. C. Hook, and Satrio, B., 1997. Complex structural reactivation defined by growth strata: *American Association of Petroleum Geologists Annual Meeting Abstracts*, 6, 106.
 - Vergés, J., Marzo, M., and Munoz, J.A., 2002. Growth strata in foreland settings. *Sedimentary Geology*, 146, 1-10.